

BALŽALORSKY ANTIČ, Varja: THE LYRIC SUBJECT: A RECONCEPTUALIZATION.

Berlin: Peter Lang GmbH, 2022. 312 s.

Romana Kališová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2024.71.3.10>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3286-0796>

Kniha *The Lyric Subject: A Reconceptualization* (Lyrický subjekt: Rekonceptualizácia, 2022) je skrátenou, upravenou a preloženou verziou slovinského vydania monografie *Lirski subjekt: rekonceptualizacija* (2019), ktorej autorkou je Varja Balžalorsky Antičová, slovinská literárna teoretička a komparatistka pôsobiaca na Univerzite v Maribore, a tiež poetka a prekladateľka. Kniha využíva podnety z literárnej teórie, histórie, filozofie a ďalších spoločenských vied je syntézou dvoch viacročných výskumov: prvý bol realizovaný v rokoch 2007 – 2009 v rámci písania dizertačnej práce na Filozofickej fakulte Univerzity v Lubľane a druhý, z rokov 2017 – 2019, mal za cieľ systematizovať závery o doterajšom vnímaní lyrického subjektu a nanovo uchopiť samotný pojem lyrický subjekt.

Publikácia pozostáva zo štyroch väčších celkov. V prvých troch si autorka určuje vlastné situovanie v problematike, pre potreby ďalšieho výkladu definuje chápanie poézie ako výpovede, poézii chápe ako dynamický akt. Po teoretickom úvode, zameranom na teóriu lyriky ako žánru, pokračuje druhou časťou v sumarizácii teórií subjektu a subjektivity v poézii. Opiera sa o viacerých filozofov (Novalis, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Nietzsche), prierezovo prechádza literárnovednými koncepciami

20. storočia (Käte Hamburgerová, Karlheinz Stierle, Antony Easthope, Janko Kos), prezentuje fenomenologické náhľady (Emil Staiger a Antonio Rodriguez) a psychoanalytickú perspektívu (Julia Kristevová). V prehľade koncepcií pokračuje v tretej časti, kde do svojich východísk v pestrej škále zapája lingvistiku, filozofiu, antropológiu a sociológiu a nadväzuje na naratologické koncepty. Po vyčerpávajúcej teoretickej časti (tvorí väčšiu časť knihy) nasledujú dve prípadové štúdie a zhrňujúca záverečná kapitola, ktorá ponúka skôr ďalšie podnety na skúmanie, než uzatvára problematiku a prezentuje jeden preferovaný náhľad.

V. Balžalorsky Antičová pracuje s pojmom subjekt vo výrazne abstraktnej rovine, na pozadí problematiky diskurzu (s odvolaním sa na Émila Benvenista, Michaila Bachtina a Henriho Meschonnicu). Na základe chápania diskurzu É. Benvenista ako výpovede (enunciation) rozvádza túto myšlienku na ploche celej publikácie. Vypovedanie vysvetľuje ako proces, činnosť, pri ktorej sa produkuje vypovedané (enounced). Ďalšou východiskovou koncepciou je pre autorku chápanie jazyka ako formy aktivity Alexandra von Humboldta (strana 24).

V rámci výkladu jednotlivých koncepcií predstavuje V. Balžalorsky Antičová pojmy používané vybranými autormi a opakovane sa k nim

vracia v závere publikácie: diskurzívny subjekt (É. Benveniste), idem a ipse (Paul Ricoeur), patická a afektívna forma (É. Benveniste, A. Rodriguez), subjekt v procese (J. Kristevová), subjekt vypovedania a subjekt výpovede (É. Benveniste), proces stávania sa (M. Bachtin), pojem individuálneho (Manfred Frank), prereflexívny a reflexívny mód v básni (Friedrich Schleiermacher, Novalis, M. Frank). Po prezentovaní najmä filozofických náhľadov na problematiku subjektu prechádza do poslednej teoretickej časti výkladu, v ktorej vychádza z takzvaných nonegologických teórií individuálneho. Rozvíja ich argumentmi nemeckého filozofa M. Franka nadväzujúceho na výklad F. Schleiermachersa a Jeana-Paula Sartrea.

V. Balžalorsky Antićová sa opakovane odvoláva na proces stávania sa (process of becoming), v ktorom sa subjekt nachádza; samotný subjekt teda chápe aj ako dynamický prvok, ktorý nie je stabilný a nemenný, ale je neustále v procese zmeny. Opiera sa o viacerých autorov, medzi inými o H. Meschonnicu, ktorý prostredníctvom Humboldtovho pojmu *energeia* dospieva k záveru, že subjekt rovná sa aktivita, nie individuálne bytie či jazyková schéma, výraz, čo možno považovať za ústrednú myšlienku publikácie (strana 167).

Pozoruhodná je posledná, 18. kapitola s názvom *Rekapitulácia a systematizácia konfigurácie subjektu*. V. Balžalorsky Antićová tu sumarizuje pojmy, ktoré podľa nej môžu slúžiť ako východisko pre ďalšie skúmanie a analýzu subjektu. Na úrovni textu navrhuje pracovať s termínom textový subjekt (textual subject), ktorý pozostáva zo štylistickej, z rétorickej, obraznej a rytmicko-prozodickej konfigurácie textu, a to v nadväznosti na implikovaného autora (Wayne C. Booth, Ansgar Nünning, Jörg Schönerert, Peter Hühn), čistého autora (M. Bachtin) a koncept recitativu (H. Meschonnic). Využíva Meschonnicovu terminológiu: rytmus-subjekt ako súčasť textového subjektu a recitativ ako označenie pre vrstvu textu, ktorá formuje diskurz prostredníctvom zmyslového vnímania (najmä rytmickým usporiadaním diskurzu). Odkazujúc na É. Benvenistu a M. Bachtina zdô-

razňuje rozdiel medzi subjektom vypovedania a subjektom výpovede. K tejto otázke sa autorka v knihe vracia opakovane s cieľom predostrieť rôzne spôsoby uvažovania. Na úrovni vypovedania mapuje úvahy od vypovedania ako aktu produkcie výpovede, k nejasnému vymedzeniu rozdielov medzi subjektom vypovedania (ako činnosti) a výpovede (v rámci textu) u K. Stierla (strana 72), až k Benvenistovej teórii výpovede, ktorej je venovaná veľká časť 12. kapitoly. Na úrovni výpovede hovorí o básnickom subjekte (nerozlišuje pojmy poetic subject a lyric subject z názvu publikácie), o kľúčových bodoch subjektivity (používanie osobných zámen) či o výrazoch fokalizácia, perspektíva a uhol pohľadu, ktoré považuje za naratologické kategórie a na ktoré sa donedávna pri skúmaní poézie zabúdalo. Napriek tomu, že pojem fokalizácia sa zastrešuje pod perspektívu ako jeden z jej typov, V. Balžalorsky Antićová konštatuje, že takéto odlišenie je v poézii zbytočné, keďže pri väčšine básní sú protagonista, hovoriaci a fokalizér jedna a tá istá entita.

V záverečnej časti sa autorka vyjadruje k ďalším doplnujúcim parametrom, ktoré považuje za dôležité pri konfigurácii subjektu, predovšetkým v súvislosti s konceptom diskurzu. Medzi inými ide o osobné zámená, kde, odkazujúc opäť na É. Benvenistu, odčleňuje zámená *ja* a *ty* od ostatných osobných zámen. Dve spomenuté nazýva diskurzívne a radí ich k dimenzii vypovedania (ako procesu). Ostatné osobné zámená, reprezentačné a referenčné, patria k dimenzii samotnej výpovede. Ako ďalší parameter uvádza temporalitu (čas vypovedania, čas fikčného sveta a čas čítania) a v rámci nej deiktiká (priestorové a časové), ktoré výpoveď ukotvujú v prítomnosti.

Snaha sprehľadniť množstvo rozličných literárnych, filozofických a lingvistických prístupov ku konceptu subjektu spôsobuje, že kniha je informačne presýtená. Môže to byť vhodné zvolená stratégia pre úvodné zmapovanie doterajších poznatkov, ktoré by autorka objasnila, no ak rovnako postupuje v samotnom výklade jednotlivých kapitol, čitateľovi sťažuje percepciu textu. V množstve informácií sa

338 strácajú dôležité myšlienky, ku ktorým sa síce V. Balžalorsky Antićová opakovane vracia, no často práve pri úsilí vysvetliť rôzne náhľady na tú istú problematiku ďalej rozširuje rad otázok bez toho, aby poskytovala odpovede (napríklad pri výklade rozdielu medzi subjektom vypovedania a výpovede).

Teoretické kapitoly dopĺňajú dve prípadové štúdie: o trubadúrskej poézii a o básni Henriho Michauxa *La Ralentie*. Kým v prvej zostáva analýza v abstraktnej rovine, a to napriek tomu, že V. Balžalorsky Antićová pracuje s termínmi, ktoré uviedla v teoretickej časti knihy, v druhej prechádza bližšie k subjektu, na konkrétnom príklade demonštruje javy týkajúce sa fokalizácie, ako napríklad fluidita subjektu na úrovni osoby a hlasu či Meschonnicov „recitatív“ týkajúci sa rytmickej stránky básne.

Napriek kritickým poznámkam je potrebné vyzdvihnúť fakt, že publikácia spracúva problematiku lyrického subjektu naozaj široko. Inovatívnym spôsobom prepája subjekt v chápaní filozofie, lingvistiky a sociológie, ponúka historický prehľad, zhrňa doterajšie koncepcie a spôsoby nazerania na subjekt ako taký. Ponúka iný prístup k čítaniu poézie než napríklad Jonathan Culler vo svojej tematicky a časovo

blízkej knihe *Teória lyriky* (Theory of the Lyric, 2017, český preklad 2020). Kým Cullerov výklad tvorí najmä priama aplikácia teoretického konceptu na konkrétne básne a prezentovanie rôznych spôsobov čítania poézie prostredníctvom textového materiálu, V. Balžalorsky Antićová sa viac drží v rovine filozoficky orientovaných náhľadov. K praktickej aplikácii prechádza až na konci svojej publikácie, no aj tu zostáva do veľkej miery na abstraktnej úrovni uvažovania o poézii, s konkrétnymi veršami je prepojená len v určitých častiach dvoch prípadových štúdií (viditeľnejšie v druhej z nich, najmä pokiaľ ide o fluiditu subjektu a využitie rytmu). Spojivom medzi autormi je chápanie poézie ako dynamického aktu, procesu (u J. Cullera dokonca performancie) či dôležitosť rytmu básne.

Publikácia V. Balžalorsky Antićovej môže slúžiť ako východisko pri ďalšom literárnoteoretickom uvažovaní o problematike subjektu básne. Pre jej lepšie využitie by však bolo vhodné zahrnúť do výkladu viac praktických aplikácií teoretických poznatkov. Inou možnosťou, ktorá by bola voči čitateľovi ústretovejšia, by bolo rozšíriť knihu o ďalšie kapitoly, aby sa v množstve informácií nestrácali body kľúčové pre analýzu a výskum.

Mgr. Romana Kališová
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Romana.Kalisova@savba.sk